

מראי מקומות - ראש השנה

מראי מקומות מפעל עמוד וחזרה

ג.

א. וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע שמע שמת אהרן וכו'

כתבו התוס' שדורשים כך מהפסוק הכתוב בפרשת מסעי, אבל בפסוק הכתוב בפרשת חוקת 'וישמע הכנעני' אין דורשים כן, משום שכתוב שם בפירוש מה שמע, 'כי בא ישראל דרך האתרים'. ועל פי זה תמנה על רש"י בפירושו על התורה (במדבר כא, א), שהביא דרשה זו על הפסוק בפרשת חוקת, אף ששם כתוב בפירוש מה שמע. והמהרש"א בח"א כתב, שגם לדברי התוס' יש להקשות, שהרי גם הפסוק בפרשת מסעי הוא רק סיפור מה שנעשה כבר בפרשת חוקת, ואם שם מפורש מה שמע, א"כ ודאי זה הפירוש גם בפסוק שבפרשת מסעי. ולכך כתב, שדרשת חז"ל היא מכך שגם בפרשת חוקת וגם בפרשת מסעי, סמכה התורה את שמיעת הכנעני אצל מיתת אהרן, ומזה דרשו שהו' של 'וישמע' בא להוסיף על ענין ראשון, ולומר ששמע שמת אהרן, וכי בא ישראל דרך האתרים' הוא דבר בפני עצמו.

ב. ואימא ראש השנה אייר

לכאורה קשה, שהרי לעיל (ב:) פירש רש"י (ד"ה אימא מתשרי) שקושיית הגמרא 'אימא מתשרי' היא שהגם שבניסן יצאו ממצרים, ועל כן מסתבר למנות מאז, אך מכיון שאחד בתשרי ראש השנה לשנים הנמנים לבריאת העולם, סברא היא שיתכן שגם יציאת מצרים ימנו מתשרי. אבל לגבי אייר יש להבין, מדוע יש סברא שראש השנה יהיה אייר יותר מניסן, והרי אדרבה, ניסן עדיף מאייר לפי שהוא החודש שבו יצאו ממצרים.

ובחי' הר"ן (ד"ה ואימא תמוז ואימא אב) הקשה כן, וכתב שאמנם פירכות אלו קלושות הן, אבל כיון שמצינו פסוק המתיר גם פירכות אלו, הזכירו גם פירכות אלו. וראה בפני יהושע שהאריך לבאר מדוע היה צד בכל אחד המוזכרים בגמרא שיהיה ר"ה. (וראה עוד בדבריו לעיל ב: שאולי כוונת רש"י במה שהקשו מתשרי דוקא משום שהוא ר"ה לדברים אחרים, שהוקשה לו מדוע התחילו להקשות בתשרי יותר משאר החדשים, אבל באמת גם מכל החדשים יש להקשות).

גם הריטב"א הקשה כעין קושיא זו, מדוע לא תירצו שכיון שהוציאו מתשרי ודאי יש להעמיד על ניסן, כשם שצריכים לומר בהמשך לגבי מלכי האומות, שמהפסוקים מוכח רק שאינו ניסן, אבל שהוא תשרי ולא חודש אחר, זה נלמד רק משום שמצינו כבר שתשרי ר"ה לכמה דברים, מסתבר הוא לומר דכיון דאפיקתי מניסן אוקמה על תשרי וכמו שכתבו התוס'. ותירץ הריטב"א, שלענין א' בניסן לא מצינו כעין זה, שהרי לרגלים ר"ה הוא ט"ו, ולכן אין שייך לומר כיון דאפיקתינה מתשרי אוקמיה אניסן.

ג. ואימא ראש השנה אייר

הקשו האחרונים, מדוע לא תירצה הגמ' ממה שכתוב בחודש השלישי ולא כתיב בשנה השנית, כמו שתירצו על סיון, שהרי אם סיון אינו שנה ג', על כרחך גם אייר לא היה שנה ג'. ותירצו הטורי אבן והפני יהושע, שסוגייתנו סוברת שלושים יום בשנה חשוב שנה, ולכך אין שייך לומר שר"ח אייר הוא ראש השנה לשנה שניה מייציאת מצרים, שהרי בט"ו ניסן יצאו, ועד ר"ח אייר אין ל' יום, נמצא שאף אם אייר הוא ר"ה, אין להחשיב שנה שניה עד ר"ח אייר הבא. אבל

לגבי ר"ח סיון מוכח שאינו ר"ה, שהרי כבר עברו ל' יום, ואם הוא היה ר"ה, היה כבר צריך להיות שנה ב' ליציאת מצרים.

ד. ואימא ראש השנה סיון לא ס"ד וכו' בחדש השלישי

וכו' ואם אי' וכו' בשנה השנית לצאת מיבעי ליה יש להעיר, שכל זה הוא רק ראייה שר"ח סיון אינו ר"ה, אבל עדיין יתכן שאחד משאר ימות החודש הוא ר"ה ליציאת מצרים. וכ' הרשב"א, שבכל הסוגיא לא הסתפקו אלא לגבי ר"ח, אבל לא אמרו שחצי חודש יהיה משנה זו וחציו משנה אחרת, ולכך כל שמוכח שר"ח אינו ר"ה, שוב אין להסתפק בשאר ימי החודש. ומה שאמרו שט"ו ניסן ר"ה לרגלים, זהו משום שכל תאחר תלוי ברגלים, ואינו שייך לר"ח. ומה שט"ו בשבט ר"ה לאילנות לב"ה, זהו משום שאילן הולך אחר חנטה, ותלוי ברוב גשמי השנה, שנקבע בט"ו בשבט [וראה בתוס' לעיל (ב: ד"ה מה) שהיה צד שר"ה באמצע החודש].

ה. שני בשבת לא אשכחן

הקשו בירושלמי, הלא מצינו שהתורה הזכירה גם את ימי השבוע כפי שנאמר 'ויהי ערב ויהי בקר יום שני', ותירצו, שאין שני לשבת אלא לברייתו של עולם. והובאו הדברים בתוס'. והריטב"א הוסיף לתרץ, שבאותו זמן שנברא העולם עדיין לא היו חדשים ושנים, לכך מן הצורך לסיים היום דוקא באופן זה של שני בשבת.

והשפת אמת הקשה, מהנאמר בפרשת בשלח (שמות טז, כב) 'ויהי ביום השישי לקטו לחם משנה', וגם ממה שכתוב (שם טז, כט) 'ביום השישי לחם יומים', וציידד שכוונת הגמרא דוקא לגבי יום שני (וקצת משמע כן מלשון הירושלמי שהקשו מהכתוב 'ויהי ערב ויהי בקר יום שני', ולא מהכתוב 'יום אחד'). וע' במהרצ"ח ב'שוב קושיית התוס' לדעת רש"י. ובשפתי חכמים כתב בכוונת רש"י שרק במקום שיש כבר סימן אחר לא הזכיר יום השבוע, ולא 'הדר' ביה קרא לומר יום השבוע, אבל כשאין סימן אחר, כמו בויהי ערב ויהי בוקר, עושה סימן ליום השבוע.

ו. לא שנו אלא למלכי ישראל אבל

למלכי אומות העולם מתשרי מניין

בביאור החילוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם, כתב הריטב"א, שרצו חז"ל לחלק בין מלכי ישראל לבין מלכי אומות העולם, ובמלכי ישראל מונים מניסן משום שבו יצאנו מעבדות לחרות ומלכות, אבל למלכי אומות העולם מונים מתשרי או משום שאז נברא העולם, או משום שאז העולם נידון.

עוד י"ל ע"פ דברי הר"ן (ב:), שמה שאמרו בגמרא לעיל שמקשים ליציאת מצרים, היינו משום שיציאת מצרים היתה תחלת מלכותן של ישראל, ואם לא כן היינו משועבדים, לכך בדין הוא שכל מלך מישראל יעשה במלכותו זכר ליציאת מצרים, וזה ודאי לא שייך במלכי האומות, לכך מחלקים ביניהם.

והר"ן שם העיר, מדוע תקנו כלל יום קבוע למלכי אומות העולם, ומדוע לא ימנו לו מיום שעמד למלוך. ותירץ, שהוא מפני שיתכן שיעמוד איזה מלך ממלכי אומות העולם בניסן, וכשיראו שימנו לו מניסן, יחשבו שר"ה שלהם ניסן כמלכי ישראל, לכך קבעו ר"ה שלהם תשרי, שהוא ג"כ ר"ה לשמיטין וליובלות.